

УДК 631.6.02

Пилипенко А. В., студент 3-го курсу, Косолапова Е. В., к.с.-г.н., доцент (Надслучанський інститут Національного університету водного господарства та природокористування, смт Березне)

ОЦІНКА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

Дана оцінка ступеню порушення земель на Україні, встановлено наявність площ порушених земель у різних регіонах України, проаналізовані причини порушення земель

Ключові слова: рекультивация, пошкоджені землі, угіддя, рекультивовані землі, руйнування земної поверхні, консервація земель.

Вступ

Сучасні темпи розвитку промисловості та зростаючі потреби людства призводять до щорічного росту видобутку корисних копалин, розвитку промисловості, будівництва в усьому світі, що, в свою чергу, тягне за собою вилучення під ці цілі великих площ земель.

Що стосується України, то сільськогосподарські угіддя в нас займають 41862 тис. га, що становить 72,3% загальної території суші. Близько 60% української ріллі займають чорноземи – найродючіші ґрунти світу.

Окрім родючих ґрунтів, Україна також багата на різні види корисних копалин. На території України розвідано близько 3 тисяч родовищ корисних копалин, з яких понад 400 родовищ (близько 50 видів) розробляються відкритим способом, що спричиняє велику екологічну шкоду довкіллю [1].

Нині в Україні загальна площа порушених земель становить понад 265 тис. га. Тому, питання дослідження й оцінки ступеня порушення земель, виявлення причин й наслідків цього та знаходження шляхів покращання екологічної ситуації є надзвичайно **актуальними**.

Аналіз останніх досліджень

Питаннями оцінки стану земель займались Панас Р.М., Генік Я.В., які розробили методики оцінки стану порушення земель та основи їх класифікації, серед закордонних авторів Уолворк К.

Мета статті полягає в узагальненні інформації стосовно площ порушених земель в різних регіонах України, проведенні аналізу причин та характеру цих порушень та знаходження шляхів покращання екологічної ситуації.

Методика досліджень. При написанні статті використовувались

бібліографічний, статистичний, картографічний методи, метод порівняння та узагальнення, табличний методи.

Результати досліджень.

Загальна площа порушених земель по Україні складає 144,5 тис. га. Найбільше таких земель у Дніпропетровській (36,8 тис. га), Донецькій (25,2 тис. га), Львівській (11,6 тис. га) та Луганській (10,6 тис. га) областях [3].

За оперативною інформацією територіальних органів земельних ресурсів, загальна площа земель, що потребують консервації, по Україні складає 1,1 млн га, з них 643,1 тис. га – деградовані, 437,6 тис. га – малопродуктивні і 11,9 тис. га –землі, забруднені з техногенних причин [2, 3].

Детальніше інформація про наявність порушених земель по регіонах України з коротенькою характеристикою ґрунтово-кліматичних умов цього регіону та переліком підприємств, що роблять найбільш вагомий внесок в порушення земель наведена у таблиці 1. Області України узагальнені за ознакою географічного розташування, спільності природних умов та форм ландшафтів та економічних характеристик (наявності підприємств) і об'єднані в наступні:

- 1) північний;
- 2) північно-західний і західний;
- 3) центральний;
- 4) східний;
- 5) південно-східний і південний.

Отже, представимо причинно-наслідковий зв'язок між наявністю на території регіону гірничо-видобувних підприємств та площ порушених земель у таблиці.

Отже, видно, що найбільші площі порушених земель в регіонах, які зазнають найбільшого техногенного навантаження – південно-Східного (де найбільший вплив на ґрунти здійснюють вугільно-видобувні підприємства Донецького та Лисичансько-Рубежанського вугільних басейнів) та центрального (де основний вплив здійснюють підприємства з видобутку та переробки кольорових металів). Якщо аналізувати інформацію конкретно по областях то видно, що найбільші площі порушених земель у Дніпропетровській області (спричинені діяльністю ВАТ «Марганецький ГЗК (гірничо-збагачувальний комбінат)», Криворізького, Нікопольського рудних басейнів).

Таблиця

Наявність порушених земель у різних регіонах України

Регіон	Характеристика ґрунтово-кліматичних умов регіону	Площі порушених земель, тис. га	Підприємства, що здебільшого спричиняють ці порушення	Площі рекультивованих земель, тис. га
1	2	3	4	5
<u>Північний</u> (Київська, Житомирська, Чернігівська)	Відноситься до зон полісся та лісостепу, характерні ґрунти – дерново-підзолисті, дерново-глеєві, лучні, болотні, торфи	Загальний обсяг – 7 тис. га порушених та забруднених земель, 10% від площі території	Миропільське гранітно-гнейсове родовище, Федорівське родовище польових шпатів [4]	Житомирська – 0,6 тис. га [5]
<u>Північно-Західний і Західний</u> (Львівська, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська)	Відноситься до зон полісся, лісостепу, частина знаходиться в гірських районах Карпат, характерні ґрунти – дерново-підзолисті, опідзолені, лучні, лучно-болотні, торфові, сірі лісові, буроземи	Львівська обл. – 11,6 тис. га, Закарпатська – 0,8 тис.га, Івано-Франківська – 2,7 тис. га, Чернівецька – 0,5 тис. га, всього 10% порушених земель	ВАТ «Гірхімпром», ДП «Яворівське», ДГХП «Роздільське», «Сірка», «Стебницьке», «Полімінерал», «Подорожненський рудник, ВАТ «Львівська вугільна компанія», ХК «Львіввугілля» [2, 3]	Волинська – 2,6 га, Закарпатська – 3,5 га, Івано-Франківська – 30 га, Львівська – 75 га, Рівненська – 55,7 га [5, 9, 11]

продовження таблиці

1	2	3	4	5
Центральний – Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Вінницька, Черкаська, Хмельницька	Лісостепова та степова зони, характерні ґрунти – дерново-підзолисті на давньо-алювіальних відкладах, всі види чорноземів, солонці і солоні	Дніпропетровська – 36,8 тис. га, 17 тис. га – гірничо-технічних ландшафтів, 20% регіону - площа порушених території	ВАТ «Марганецький ГЗК», Криворізький, Нікопольський рудні басейни	Полтавська – 6 га, залужено – 871,3 га всього по регіону [6]
Східний – Харківська, Сумська	Лісостепова зона, характерні ґрунти – чорноземи, на лесових породах, лучно-болотні, торфово-болотні, дерново-підзолисті на алювіальних відкладах	2,9 тис. га (5% площі території)	ВАТ «Кролевецьке родовище фосфоритів»	Інформація відсутня
Південно-Східний і Південний – Луганська, Одеська, Донецька, Херсонська, Запорізька, Миколаївська	Степова зона, характерні ґрунти – мочарні і мочаристі, солонцюваті, чорноземи на лесах, темно-каштанові, оглеєні, ґрунти подів і западин, солонці й солончаки [10]	Донецька – 25,2 тис. га, Луганська – 10,6 тис. га (35% площі регіону)	Донбас загалом, ДП «Краснодонвугілля», Лисичансько-Рубежанський вугільний басейн	Донецька – 143,5 га [8]

В решті регіонів на землі також впливають різні видобувні підприємства та розроблені родовища будівельних матеріалів, гранітів, гней-

сів, польових шпатів, сірки та інших нерудних ресурсів. Це призводить до забруднення ґрунтів, ерозії ґрунтів, підтоплення чи навпаки пересушення ґрунтів. Прикро, що багато порушених земель в центральному, східному та південно-східному регіонах, як раз там, де зосереджені основні площі українських чорноземів. До 30% родючих ґрунтів вилучені з сільськогосподарського використання.

Зрозуміло, що зупинити видобуток корисних копалин на сьогодні неможливо. Поліпшити землі, повернути їх природній стан та навіть повернути їх у сільськогосподарське виробництво допоможе рекультивація – здійснення різноманітних робіт, метою яких є не тільки часткове перетворення природних територіальних комплексів, порушених промисловістю, але й створення на їх місці ще більш продуктивних і раціонально організованих елементів культурних антропогенних ландшафтів, тобто в кінцевому рахунку оптимізація техногенних ландшафтів, поліпшення умов навколишнього природного середовища [1, 9].

З таблиці 1 видно, що найбільші площі рекультивованих та поліпшених, в основному шляхом залуження земель у центральному регіоні. Загалом видно, що площі рекультивованих земель набагато менші, ніж площі порушених земель.

Динаміка здійснення заходів з охорони земель в регіонах України протягом 1990-2010 років свідчить про суттєве щорічне їх скорочення, що призводить до таких критичних наслідків, як підтоплення сільськогосподарських угідь, водна ерозія (змиви, зсуви) та завдає щорічних значних збитків державі (рисунок).

Зменшення обсягів виконання робіт по охороні земель на території регіонів України пов'язане в основному з недостатнім їх фінансуванням.

Основним джерелом фінансування заходів з охорони земель є кошти, які надходять до відповідних місцевих бюджетів в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва.

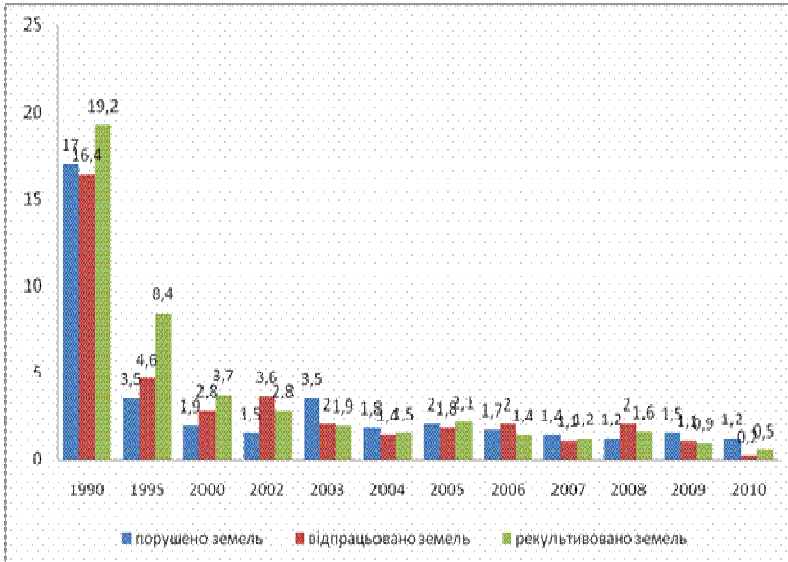

Рисунок. Динаміка обсягів рекультивованих земель на території України, тис. га [12]

Якщо в період з 1990 року по 2000 рік площа рекультивованих земель перевищувала як площу порушених так і відпрацьованих земель, що давало можливість повертати значні земельні масиви до продуктивного стану та залучати їх в господарський обіг, то в наступні роки площі відпрацьованих та порушених земель вже перевищували площі, які були піддані рекультивації. Тому й не дивно, що станом на 01.01.2011 року площа порушених земель становила 135,5 тис. га, а відпрацьованих – 43,3 тис. га [2].

Загальну тенденцію спостерігаємо до скорочення природоохоронних заходів, пов'язаних із відтворенням та збереженням земель в період з 1995 по 2010 рр., у 2003 році було проведено берегоукріплення протяжністю 237 км, також мало місце залуження сильно деградованої і забрудненої шкідливими речовинами ріллі. Причиною цього стало підвищення частки фінансування будівництва протиерозійних гідротехнічних споруд в загальній структурі інвестицій в основний капітал на охорону та раціональне використання земель.

Найбільше земель, які потребують консервації (тобто припинення господарського використання земель на визначений термін і залуження або заліснення її) у Миколаївській (246,4 тис. га), Донецькій (202,6 тис. га), Одеській (83,2 тис. га), Закарпатській (82,5 тис. га) та

Херсонській (71,4 тис. га) областях. Протягом I півріччя 2012 року здійснено консервацію 1912,4 га земель, з них 1038,9 га шляхом заліснення (Одеська, Полтавська та Сумська області) та 871,3 га – залуження (Полтавська область). За I півріччя 2012 року поліпшено 316,9 га малопродуктивних угідь, а саме у таких областях: Волинська (2,6 га), Донецька (143,5 га), Житомирська (0,6 га), Закарпатська (3,5 га), Івано-Франківська (30 га), Львівська (75 га), Полтавська (6 га), Рівненська (55,7 га). Необхідно здійснити будівництво (реконструкцію) орієнтовно 500 протиерозійних гідротехнічних споруд, зокрема, 119 водоскидних споруд, 173 протиерозійних ставків, 198 споруд терасування схилів. Крім того, необхідно захистити землі від ерозійних та інших несприятливих природних процесів на загальній площі 1,7 тис. га, загальною протяжністю 7,7 тис. км [1].

Таким чином, значна частина сільськогосподарських угідь та земель несільськогосподарського призначення потребує використання нових форм та способів відновлення і відтворення, а також зміни пріоритетів їх залучення в господарській обіг.

З всього вищевикладеного можна зробити висновки. Земельні ресурси є одним із найважливіших природних ресурсів. Під впливом діяльності людини змінюється структура земельного фонду. Зокрема в Україні, яка багата на родючі ґрунти та різні види корисних копалин, загальна площа порушених земель складає 144,5 тис. га, найбільше з них у Дніпропетровській (36,8 тис. га). Причиною цих порушень здебільшого є діяльність гірничо-видобувних та збагачувальних підприємств – ВАТ «Марганецький ГЗК», Криворізького, Нікопольського рудних басейнів, Донецького, Лисичансько-Рубежанського вугільного басейнів. Видобування корисних копалин, особливо відкритим способом спричинює руйнування ґрунту, ерозію, часто підтоплення території, тектонічні розломи й зсуви, забруднення земель. Це порушує природний баланс. Саме тому потрібно здійснювати заходи спрямовані на збереження та охорону земельних ресурсів. Основними завданнями екологобезпечного землекористування є відтворення родючості земель, удосконалення структури сільськогосподарських угідь, оптимізація структури посівних площ, здійснення консервації деградованих та техногенно забруднених земель, впровадження екологічно орієнтованих методів сільськогосподарського виробництва. Тому потребує вдосконалення економіко-правовий механізм стимулювання раціонального використання та охорони земель на основі впровадження партнерських відносин між державними, регіональними органами влади, власниками землі та землекористувачами. Поширенню передових методів рекультивациі порушених земель заважає відсутність науково об-

грунтованих її організаційних, економічних та юридичних основ. Останнім часом у районах інтенсивного сільськогосподарського виробництва спостерігається збільшення в структурі сільськогосподарських угідь питомої ваги ріллі та зменшення природних земельних угідь. Загальновідомо, що продуктивність ріллі значно вища, ніж природних кормових угідь. Проте повне розорювання земель неминуче супроводжується порушенням природної рівноваги, а природні кормові й лісові угіддя сприяють її збереженню і відновленню.

1. Панас З. М. Рекультивация земель. Навч. посібник [Електронний ресурс] / З. М. Панас. – Вид. 2-е. – Львів : Новий Світ, 2000. – 224 с. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/zemleustrii-ta-okhorona-zemel/99397>.
2. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленко. – Київ : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.
3. Екологія Львівщини. – Львів : ЗУКЦ, 2011. – 126 с.
4. Гірничо-видобувні підприємства Київської та Житомирської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wikipedia.org.
5. Екологічні паспорти регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.merr.gov.ua/content/category/65>.
6. Про оцінку земель : Закон України [Електронний ресурс] // ВВР. – 2004 ; 15, із змінами і доповненнями 16.10.2012. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
7. Сайт головного управління Державного агентства земельних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dergupr.zem.res.ua.
8. Екологічна характеристика регіону Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
9. Романенко В. Н. Створення ландшафтного заказника місцевого значення «Грушівка» на порушених землях марганцевого гірничо-збагачувального комбіната [Електронний ресурс] / В. Н. Романенко // Екологія і природокористування. – 2013, вип. 16. – Режим доступу: <http://www.ippenan.com.ua>.
10. Довідник з агрохімічного та агроекологічного стану ґрунтів України / за ред. Носка Б. С. – К. : Урожай, 1994. – 331 с.
11. Генік Я. В. Лісовідновлення складних техногенних екосистем Львівщини [Електронний ресурс] / Генік Я. В. // Вісник Львівського лісотехнічного інституту. – Режим доступу: <http://www.lviv.lisotech.info.com.ua>.
12. Сайт Управління статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dergcomstat.ua/

Рецензент: д.с.-г.н., професор Клименко М. О. (НУБГП)

Pylypenko A. V., Senior Student, Kosolapova E. V., Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor (Nadsluchansky Institute of National University of Water Management and Nature Resources Use, Berezne)

ASSESSMENT OF LANDS' DAMAGE IN UKRAINE

Assessment of extend of lands' damage in Ukraine had been done, presence of areas of damage lands in different regions of Ukraine had been determined, analysis of damages reasons had been done.

Keywords: reclamation, damaged lands, rehabilitated lands, destruction of the Earth's surface, lands' conservation.

Пилипенко А. В., студент 3-го курсу, Косолапова Э. В., к.с.-х.н., доцент (Надслучанский институт Национального университета водного хозяйства и природопользования, пгт Березно)

ОЦЕНКА ПОВРЕЖДЕНИЯ ЗЕМЕЛЬ НА УКРАИНЕ

Дана оценка степени нарушения земель на Украине, установлено наличие площадей поврежденных земель в разных регионах Украины, проанализированы причины повреждения земель.

Ключевые слова: рекультивация, поврежденные земли, угодья, рекультивированные земли, разрушение земной поверхности, консервация земель.
